

Standards governing shifting the burden of proof in corruption-related crimes in the legal system of the Islamic Republic of Iran

Ahmad Momeni-Rad

Associate Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: momenirad@ut.ac.ir

Fatemeh Fooladi* (Corresponding Author)

PhD Candidate in International Law, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: fooladi.121@gmail.com

Use your device to scan and read the article online

Citation Momeni-Rad, A., Fooladi, F. (2026). Standards governing shifting the burden of proof in corruption-related crimes in the legal system of the Islamic Republic of Iran. *Islamic Law (A Quarterly Journal of Law)*. 23 (89): 183-214..
 [10.22034/ilaw.2024.715455](https://doi.org/10.22034/ilaw.2024.715455)

Received: 19 February 2023 , Accepted: 13 August 2024

Abstract

In the contemporary world, the methods of committing crimes, including crimes related to financial corruption, have become increasingly complex and have made countries face serious problems in fighting them. In this regard, the experiences of many countries in the field of fighting against corruption emphasize the necessity of shifting the burden of proof in these crimes. The following article, relying on the analytical-descriptive method, while addressing the general reasons for the necessity of this shift, including the lack of agility of traditional approaches in dealing with this category of crimes, the necessities of social and human rights, and the specific reasons related to the nature of the crime. And the characteristics of the perpetrator and the victim, the standards governing the shift of the burden of proof, including the scope of changing the threshold of proof and compliance with the principle of equality of arms is taken into consideration in criminal proceedings. In the end, while studying examples of the burden of proof in crimes such as money laundering in the law amending the anti-money laundering law, as well as illegal possessions in the law on the addition of articles to the law on the implementation of Article 49 of the Constitution, the conclusion was reached that The Iranian legislator's approach to this transfer has always been with precaution and has tried not to face the problem of ignoring the principle of innocence. Albeit, by determining the legal emirates in the relevant criminalization and citing the primacy of the emirates over principles, the society can benefit from the interests of shifting the burden of proof on the accused in corruption-related crimes.

Keywords

Corruption offenses, illicit possession, money laundering, relocation the burden of proof, the principle of innocence.

Extended Abstract

1. Introduction

In the contemporary world, the mechanisms for committing crimes, particularly those involving financial corruption, have attained unprecedented levels of complexity, presenting significant challenges for national legal systems. Traditionally, the burden of proof in criminal law rests firmly upon the prosecution, a principle deeply rooted in the presumption of innocence. This principle, enshrined in international instruments such as Article 11 of the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), serves to protect citizens from arbitrary state power by requiring that guilt be established according to law in a fair trial. However, the technical sophistication of modern corruption—most notably in money laundering and illicit enrichment—has led international bodies and national legislatures to reconsider the unconditional application of this rule.

International conventions, including the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime (Palermo Convention) and the United Nations Convention Against Corruption (UNCAC), allow for the reversal or shifting of the burden of proof regarding the lawful origin of alleged proceeds of crime. This study addresses the fundamental question of how such a shift aligns with the principles of a progressive legal system and the requirements of a fair trial. It explores the necessity of deviating from traditional proof standards and examines the mechanisms through which potential conflicts with the presumption of innocence can be resolved, ultimately focusing on the specific application of these standards within Iranian legislation.

2. Research Methodology

This research employs a descriptive-analytical methodology to investigate the shift of the burden of proof in corruption-related offenses. The analysis is structured across two primary levels:

1. **Theoretical Necessity Assessment:** An evaluation of the general and specific justifications for deviating from traditional prosecution-led proof requirements, grounded in human rights, social utility, and the unique nature of corruption.
2. **Legal Framework Analysis:** An examination of the boundaries of these shifts, specifically focusing on the “threshold of proof” and the “equality of arms” within criminal proceedings. The study further scrutinizes the Iranian legislative landscape, particularly the Law on the Implementation of Article 49 of the Constitution and the Anti-Money Laundering Law, to determine the extent to which these concepts have been integrated into domestic law and where gaps remain.

3. Research Findings

Theoretical Justifications for the Shift

■ Standards governing shifting the burden of proof in corruption-related crimes in

The study identifies two categories of justifications: general and specific.

- **General Justifications:** The shift is justified by the intersection of corruption and human rights. Systematic corruption is increasingly viewed as a violation of collective rights, such as the right to sustainable development and a “corruption-free society”. While shifting the burden may seem to infringe upon the defendant’s right to a fair trial, it is argued that this is a necessary trade-off to protect the rights of victims and society at large. Furthermore, deterrence and economic analysis suggest that placing the burden on the defendant—who often has easier access to evidence regarding the source of their wealth—reduces the disproportionate costs and technical hurdles faced by the prosecution.

- **Specific Justifications:** These are tied to the inherent nature of corruption. Corruption is often a “victimless crime” in the traditional sense, as both parties (e.g., in bribery) may benefit and thus seek to keep the transaction secret. The perpetrators are frequently public officials who hold positions of trust, making their illicit enrichment a direct violation of public interest. The transnational and technologically complex nature of these crimes further necessitates modern evidentiary tools like the reverse burden.

Legal Constraints and the “Equality of Arms”

The research emphasizes that shifting the burden is not an absolute abandonment of proof standards. Instead, it involves a modified threshold. Under Article 20 of the UNCAC, for instance, the prosecution must still demonstrate a “significant increase in assets” for which there is a “lack of reasonable justification” before the burden shifts to the defendant. This ensures that the process remains grounded in evidence rather than mere suspicion. Additionally, the principle of equality of arms must be maintained. In complex economic crimes, defendants are often influential individuals capable of obstructing justice; thus, shifting the burden serves to level the playing field between a weakened prosecution and a powerful defendant, rather than granting an unfair advantage to the state.

The Iranian Legislative Approach

In Iran, the shift of the burden of proof is evident in several key areas:

- **Article 49 of the Constitution:** This article empowers the government to confiscate illicit wealth. The 2019 amendments to the law implementing this article explicitly require claimants to prove the legitimacy of assets seized by judicial authorities.

- **Anti-Money Laundering (AML) Law:** The 2018 reforms, influenced by Financial Action Task Force (FATF) recommendations, define money laundering in a way that often necessitates the defendant to prove the legal origin of suspicious funds, particularly when there is a “strong suspicion” of illegality.

- **Jurisprudential Justification:** The Iranian legislator justifies these shifts by relying on legal presumptions (Amareh). In Islamic jurisprudence, a “presumption”

(such as the presumption of the illegitimacy of a sudden, massive increase in a public official's wealth) takes precedence over a general "principle" (Asl) like the presumption of innocence.

4. Conclusion

The research concludes that traditional criminal law tools are often insufficient to combat the evolving complexities of financial corruption. The necessity of protecting public interest and human rights, combined with the unique characteristics of corruption perpetrators and victims, justifies a cautious shift in the burden of proof. The Iranian legislative approach has been historically cautious, attempting to balance effective anti-corruption measures with the protection of the presumption of innocence.

However, by formalizing legal presumptions within the criminalization process, the Iranian legal system can benefit from the enhanced efficiency of the reverse burden while maintaining jurisprudential consistency. The study suggests that instead of viewing the shift as a violation of the presumption of innocence, it should be seen as a sophisticated evidentiary tool that prioritizes the "presumption" (Amareh) of illicit enrichment in specific, high-risk contexts—such as the unexplained wealth of public officials—thereby safeguarding the public's trust and the nation's economic security.

Funding

According to the corresponding author, this research received no specific grant from any funding agency.

Authors' Contributions

All authors contributed to the design, implementation, and writing of the manuscript and approved the final version of the article.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the authorship or publication of this article.

استانداردهای حاکم بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به

فساد در نظم تقنینی جمهوری اسلامی ایران

احمد مؤمنی‌راد^{ID}

دانشیار گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. Email: momenirad@ut.ac.ir

فاطمه فولادی* (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران، تهران، ایران. Email: fooladi@121@gmail.com

استناد مؤمنی‌راد، احمد؛ فولادی، فاطمه (۱۴۰۵). استانداردهای حاکم بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به فساد در نظم تقنینی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه حقوق اسلامی. ۲۳ (۸۹): ۲۱۴-۱۸۳

doi 10.22034/ilaw.2024.715455

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۳

چکیده

در جهان معاصر روش‌های انجام جرایم از جمله جرایم مربوط به فساد مالی پیچیدگی‌های روزافزون یافته و کشورها را در مبارزه با آنها با معضلات جدی مواجه ساخته‌اند. در این راستا تجارب بسیاری از کشورها در زمینه مبارزه با فساد بر ضرورت جابه‌جایی بار اثبات دعوی در این جرایم تأکید می‌نماید. نوشتار پیش‌رو با تکیه بر روش تحلیلی-توصیفی، ضمن پرداختن بر دلایل عمومی ضرورت این جابه‌جایی از جمله عدم چابکی رویکردهای سنتی موجود در مقابله با این دسته از جرایم، ضرورت‌های حقوق بشری و اجتماعی و دلایل اختصاصی مرتبط با ماهیت جرم و ویژگی‌های مرتکب و قربانی، استانداردهای حاکم بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی از جمله محدوده تغییر آستانه اثبات و رعایت اصل تساوی سلاح‌ها را در رسیدگی کیفری مورد مذاقه قرار داده است. در انتها ضمن بررسی مصادیقی از جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایمی مانند پولشویی در قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی و همچنین داراشدن نامشروع در قانون الحاق موادی به قانون به قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی، این نتیجه به‌دست آمد که رویکرد مقنن ایرانی نسبت به این جابه‌جایی همواره احتیاط‌آمیز بوده و کوشیده است با ایراد نادیده گرفتن اصل برائت روبرو نشود. حال آنکه با تعیین امارات قانونی در جرم‌نگاری‌های مربوطه و با استناد به تقدم امارات بر اصول، می‌توان جامعه را از مزیای جابه‌جایی بار اثبات دعوا بر ذمه متهم در جرایم مرتبط با فساد منتفع نمود.

واژگان کلیدی

اصل برائت، پولشویی، جابه‌جایی بار اثبات، جرایم فساد، داراشدن نامشروع، کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد.

مقاله

بار اثبات دعوی در اکثر نظام‌های حقوق کیفری به عهده مقام تعقیب بوده و تا حد زیادی در قواعد سازنده این نظام‌ها ریشه دوانده است. طرح ادعا علیه دیگر افراد بدون استماع دلایل مثبت و ادعا منطقی و عادلانه نیست و لذا اصل براءت برای رهنیدن شهروندان از اتهام‌های مغرضانه یا بی دلیل و بدون مذاقه کافی در هنگام اعمال قوه قاهره توسط حاکمیت‌ها، ظهور نموده است. اسناد بین‌المللی متعددی به لزوم رعایت اصل براءت توسط دولت‌ها پرداخته‌اند. از جمله می‌توان به بند یک ماده ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر اشاره نمود که مقرر می‌دارد: «هر شخصی که متهم به ارتکاب جرم کیفری است، تا زمان احراز و اثبات جرم خویش حسب قانون و در محاکمه‌ای علنی که در آن به تمامی تضمینات لازم جهت دفاع دسترسی داشته باشد، بی گناه تلقی می‌گردد» (UDHR, 1948, Art. 11). همچنین کمیته حقوق بشر از اصل براءت به عنوان ابزاری یاد می‌کند (CCPR General Comment No. 13, 1984, para. 7) که با نهادن بار اثبات اتهام بر دوش مقام تعقیب، متهم را از تردید در انتساب جرم به وی منتفع می‌سازد، لکن با گذشت زمان ارتکاب جرایم از لحاظ فنی پیچیدگی‌های بیشتری یافتند. این پیچیدگی‌ها در جرایم مربوط به فساد مانند پولشویی به واضح‌ترین شکل نمایان شد و به تبع مشکلات برآمده از آن، اسناد بین‌المللی و برخی نظام‌های حقوق ملی به تعدیل قاعده نهادن بدون قید و شرط بار اثبات دعوی بر دوش مقام تعقیب برخاستند؛ برای مثال در بند یک از ماده ۴ قانون مصادره عواید ناشی از قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان اتحادیه اروپا آمده است: «فرض بر این است که کلیه پرداخت‌هایی که پیش یا پس از لازم‌الاجرا شدن این کنوانسیون در ارتباط با قاچاق مواد مخدر به متهم صورت پذیرفته است، عواید حاصل از این جرم بوده اند». همچنین حسب بند دوم از ماده مزبور، کلیه اموال و عوایدی که در بازه زمانی شش

سال پیش از شروع فرآیند دادرسی به متهم تعلق گرفته که به نحوی با قاچاق مواد مخدر ارتباطی داشته است، عواید حاصل از جرم هستند، مگر آنکه خلاف این امر در دادگاه اثبات گردد.^۱ بند ۵ از ماده ۷ کنوانسیون سازمان ملل در ارتباط با مواد مخدر و داروهای روان‌گردان نیز اشعار می‌دارد: «هر یک از اعضا می‌توانند ترتیباتی را فراهم نمایند که بار اثبات دلیل در رابطه با منشأ قانونی عواید و یا سایر اموال ادعایی در معرض ضبط معکوس گردد، البته به میزانی که چنین اقداماتی با اصول حقوق داخلی و تشریفات قضایی در انطباق باشد».^۲ مهم‌تر از همه در بند ۷ از ماده ۱۲ کنوانسیون پالرمو می‌باشد که در آن آمده است: «کشورهای عضو می‌توانند مقرر نمایند که متهم بایست منبع قانونی عواید حاصل از جرم ادعایی یا سایر اموال قابل مصادره را ارائه نماید، به این شرط که این امر با اصول حقوق داخلی آنها و نیز با ماهیت دادرسی قضایی و یا سایر روندهای دادرسی انطباق داشته باشد».^۳ لذا بار اثبات دعوی در موارد خاصی معکوس گشته و برعهده متهم قرار گرفت. این تغییر در رویکردهای تقنینی بین‌المللی و برخی نظام‌های حقوقی ملی ازجمله نظام تقنینی ایران، در باب بار اثبات دعوی، موضوعی نبوده است که به‌آسانی پذیرفته شود. نسبت این جابه‌جایی با اصول دادرسی عادلانه به‌طور اعم و اصل برائت به‌طور اخص، محور انتقادات بسیاری بوده است.

به‌منظور دست‌یافتن به پاسخ این پرسش که این جابه‌جایی تا چه میزان با اصول و قواعد یک نظام حقوقی مترقی و اصول دادرسی عادلانه مرتبط با آن انطباق دارد، بایست موضوع را در دو سطح مورد بررسی قرار داد. نخست بایست به ضرورت‌سنجی نقض قاعده سنتی نهادن بار اثبات دعوی بر دوش مقام تعقیب پرداخت. چه ضرورت‌هایی برای نیل به مفهوم عدالت، ما را

1. The Confiscation of Proceeds of Trafficking of Narcotic Drugs and Substances Law (1992), Art14 (1) & (2).
2. United Nations Convention Against Illicit Traffics of Narcotic Drugs and Psychotropic Substance, (1998), Art5 (7).
3. United Nations Convention Against Transnational organized Crime (2001), Art12 (7).

به لزوم بکارگیری این جابه‌جایی رهنمون ساخته است؟ مسئله بعدی آن است که حدود تعارض جابه‌جایی بار اثبات دعوی با دیگر قواعد و اصول حقوقی چیست و تعارضات احتمالی با چه سازوکارهایی قابل رفع هستند. در آخر به بررسی جابه‌جایی بار اثبات دعوا در قوانین ایران پرداخته شد تا مشخص گردد این اصل در چه مواردی وارد قوانین ایران شده و چه عرصه‌هایی مورد غفلت قانون‌گذار ایران بوده است.

۱. مبانی نظری توجیه‌کننده ضرورت جابه‌جایی بار اثبات دعوی

ضرورت‌های جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به فساد را در دو بخش می‌توان مورد بررسی قرار داد. برخی از این دلایل مواردی هستند که درمورد سایر جرایم نیز قابل تعمیم می‌باشد و لذا عمومی می‌باشند، اما برخی دیگر از این دلایل بر ماهیت خاص جرایم فساد استوارند و نمی‌توان آنها را در باب سایر جرایم نیز جاری دانست.

۱-۱. ضرورت‌های عمومی جابه‌جایی بار اثبات دعوی

در این بخش و در مقام توجیه ضرورت بار اثبات دعوی در جرایم فساد، ابتدا به تشریح دلایلی که دایره عام‌تری دارند خواهیم پرداخت. یعنی مواردی که اگر در جرایم دیگر نیز اثبات شوند،

نهادن بار اثبات دعوا برعهده متهم را توجیه می‌نمایند؛ تأثیر جابه‌جایی بار اثبات دعوا در حمایت از حقوق بشر، منافع مترتب بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی، عملکرد بازدارنده این جابه‌جایی و تحلیل اقتصاد حقوقی این نوع از جابه‌جایی در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرند.

در صدر این دلایل لازم است به قابلیت در نظر گرفتن جرایم فساد به عنوان عامل نقض حقوق بشر اشاره شود تا بتوان ثابت نمود با جابه‌جایی بار اثبات در جرایم مزبور، از نقض حقوق بشر جلوگیری به عمل می‌آید، لکن آنچه در بادی امر به نظر می‌رسد نقض اصل برائت و دادرسی عادلانه

در صورت نهادن بار اثبات دعوی بر عهده متهم است. توضیح آنکه دادرسی عادلانه یکی از مصادیق مهم حقوق بشر است که در مواد ۱، ۲ و ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی و ماده ۶ کنوانسیون حقوق بشر اروپایی به آن پرداخته شده و یکی از محبوب‌ترین مواد کنوانسیون مزبور است (Zachariadou, 2017, p.3). یکی از از مهم‌ترین حقوق متهم و پایه دادرسی منصفانه اصل براءت است (Lewis, 2012, p.31) و جابه‌جایی بار اثبات دعوی در حالت کلی نقض اصل براءت و حق دسترسی فرد به دادرسی عادلانه می‌باشد. ماهیت آمره این حق مانع از آن است که بتوان از آن حتی در چهارچوب تراضی افراد موضوع اعمال این حق تخطی نمود. عدول از چنین حقی تنها زمانی توجیه پذیر است که بر مبنای تعهد دیگری هم سنگ آن و برآمده از قاعده ای آمره صورت پذیرد.^۱ لذا نهادن بار اثبات بر دوش متهم در جرایم مربوط به فساد زمانی توجیه پذیر است که بپذیریم مبارزه با فساد در یک جامعه مبنای در حقوق بشر دارد.

نویسندگان معدودی با تفسیر موسع از ماده ۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری در باب جنایات علیه بشریت، این گمانه را مطرح کردند که فساد گسترده و سیستماتیک (Grand Corruption) می‌تواند مصداقی از جنایت علیه بشریت باشد (Ramasastry, 2015, p.714). این ماده در هنگام بر شمردن مصادیق جنایت علیه بشریت، «اعمال غیر انسانی دیگر از این دست را که عامداً به قصد ایجاد رنج یا صدمه شدید به سلامت جسمی و روحی» ارتکاب یابد را مصداقی از جرایم مشمول این ماده دانسته است. در نظر این نویسندگان می‌توان فساد را به عنوان عاملی که منجر به صدمه شدید به افراد یک جامعه می‌گردد، از مصادیق مورد نظر این مقرر تلقی کرد؛ لذا اگر جرم فساد را دارای اثراتی همچون ایجاد رنج یا صدمه شدید به سلامت جسمی و روحی بدانیم، با نهادن بار اثبات دعوا بر ذمه متهم، در

1. Vienna Convention On The Law Of Treaties (1969), Art53, Available at: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201155/volume-1155-I-18232-English.pdf>.

پی حمایت از قربانیان آن بوده‌ایم.

اگرچه پذیرفتن این نظریه به دلایل گوناگونی از جمله تخطی از اصل تفسیر مضیق در دادرسی‌های کیفری و همچنین دشواری احراز وجود سوء نیت خاص مد نظر این ماده در مرتکبان جرایم فساد دشوار می‌نماید، اما نشان از تکاپو در بین نویسندگان حقوقی جهت ایجاد ساختاری حقوقی برای حمایت از بزه‌دیدگان جرایم مربوط به فساد دارد. با همین هدف اما با رویکردی متفاوت، برخی دیگر از نویسندگان حقوقی، مبارزه با فساد را در چهارچوب حقی جمعی یعنی حق بر زیست در «جامعه‌ای عاری از فساد» (Corruption Free Society) جای داده‌اند (Spalding, Andrew. B, 2014, p.1394)^۱ به نظر می‌رسد علاوه بر اینکه رویه موجود در اسناد بین‌المللی نمی‌تواند موید وجود چنین حقی باشد (Peters, 2019, p.1256)، معلق کردن مبارزه با فساد بر وجود یا عدم وجود چنین حقی نیز ممکن است خود به‌جای تسهیل در مبارزه با فساد، به اختلال در روند این مبارزه بینجامد. برخی دیگر از نویسندگان به مبارزه با فساد در راستای پیشگیری از بی‌کیفرمانی مرتکبان آن، تأکید دارند. اساساً یک فرض بنیادین حقوق کیفری آن است که آنچه به‌واقع مانع جرم است چشم‌انداز مجازات می‌باشد؛ لذا بی‌کیفرمانی فساد، به فراگیر شدن و تداوم آن در جامعه بین‌المللی منجر خواهد شد.

به‌هر حال، اسناد و رویه‌های قضایی منطقه‌ای و بین‌المللی متعددی در حال ترویج این گفتمان هستند که نسبتی منفی مابین رواج فساد و تحقق حقوق بشر در یک جامعه وجود دارد. کمیسیون آمریکایی حقوق بشر در قطعنامه ۱۷.۱ خود در سال ۲۰۱۷، خاطر نشان می‌سازد که فساد نه تنها مشروعیت حاکمیت را در یک کشور خدشه دار می‌سازد، بلکه با تضییع

1. see: Kofele-Kale, 'the Right to a Corruption-Free Society as an Individual and Collective Human Right: Elevating Official Corruption to a Crime under International Law', 34 International Lawyer (2000) 149; Spalding.

سرمایه‌های ملی باعث از میان رفتن فرصت آحاد جامعه در دستیابی برابر به حق بر غذا و مسکن، حق بر سلامت و حق بر عدالت می‌گردد (IA-CHR Res, 2017). شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در همین راستا فساد را عاملی منفی در بهره‌مندی جوامع از حقوق بشر می‌داند (A/HRC/RES/29/11, 2015). کما اینکه سلف آن یعنی کمیسیون حقوق بشر نیز از تأثیر مخرب فساد بر تمتع از حقوق بشر یاد کرده بود (UNHRC Rep, 2005, para.41). به دیگر تعبیر حقوق بشر یک «چهارچوب هنجاری» (Normative Framework) برای توجه به آثار فساد در جوامع گوناگون پدید آورده است (UN Doc. GA 72/137, 2017, para.4). در دل این چهارچوب می‌توان نقض حقوق بشر به علت فساد را مورد مؤاخذه قرار داد. همچنین «دستور العمل ۲۰۳۰ در ارتباط با توسعه پایدار سازمان ملل متحد» که در سال ۲۰۱۵ به تصویب مجمع عمومی رسید، از اعضا خواسته است که به کاهش اساسی فساد و ارتشا در قلمرو خود اهتمام ورزند و تمامی اموال حاصل از فساد را تا سال ۲۰۳۰ به صاحبان اصلی آن اعاده نمایند.^۱ تلقی فساد به عنوان مانعی بر سر راه توسعه پایدار که یکی از مصادیق نسل سوم حقوق بشر می‌باشد، در این سند نمایان است. تقابل فساد و حق بر توسعه پایدار از آن جهت منطقی به نظر می‌آید که فساد ماهیتا مانعی اساسی در راه توزیع عادلانه منابع ملی و در نتیجه ارتقا برابری در یک جامعه است (Peters, 2019, p.1252). کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد کوشیده است تا به صورت قراردادی ویژگی هنجاری، نقض‌های حقوق بشری صورت گرفته به علت فساد را ارتقا بخشد. ماده ۳۵ این سند بین‌المللی از کشورهای عضو می‌خواهد «اقدامات ضروری را طبق اصل حقوق داخلی خود اتخاذ نموده تا اطمینان حاصل نمایند افراد یا واحدهایی که در اثر فساد متحمل زیان شده‌اند، این حق را داشته باشند تا

1. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, GA Res. 70/1, 25 September 2015, Points 16.4, 16.5.

به منظور دریافت خسارت، علیه اشخاصی که مسئول آن زیان هستند اقامه دعوی نمایند.^۱ این کنوانسیون که بیش از ۱۸۰ کشور در آن عضویت دارند و مقبولیتی جهانی یافته است، عدم وجود فساد در جوامع را تعهدی تلقی کرده است که نقض آن اشخاص متضرر را مستحق دریافت خسارت می‌گرداند. اهمیت این رویکرد از این روست که اولاً، در نظام حقوقی بسیاری از کشورها فساد به صورت عام جرم‌انگاری نشده و به ذکر مصادیقی از آن در قوانین اکتفا گردیده است و ثانیاً، برخی از مصادیق فساد مانند رشوه (Bribery) به صورت سنتی حتی در صورت جرم‌انگاری به عنوان یه «بزه فاقد قربانی» (Victim Less Crime) انگاشته شده‌اند (Peters, 2019, p.1255).^۲ لذا تأکید بر لزوم جبران خسارات وارده از طریق فساد، می‌تواند در تفسیر تکاملی از این مقرر، حقوق جمعی نقض شده مانند حق بر توسعه و یا خسارات غیرمستقیم مانند تضییع حق بر دسترسی به غذا یا مسکن به علت لطمات وارده به سرمایه ملی را پوشش دهد.

بنابراین مشخص می‌گردد اگر چه جابه‌جایی بار اثبات دعوا با اصول دادرسی عادلانه که از زمره حقوق بشر با ماهیت آمره می‌باشند در تباین است، اما عدول از آن در راستای حمایت از موازینی هم سنگ با آن و از قسم دیگر قواعد آمره می‌باشد. به واقع جابه‌جایی بار اثبات دعوا در راستای مبارزه با فساد است که موجب نقض‌های حقوق بشر همچون حق بر توسعه و به طور غیرمستقیم انواع مختلف نسل دوم حقوق بشر همچون حق بر دسترسی به غذا می‌گردد.

مورد دیگری که در زمره دلایل عمومی توجیه‌کننده جابه‌جایی بار اثبات دعوی قرار دارد؛ نهادن بار اثبات دعوی بر ذمه متهم به عنوان استثنا و در راستای منفعت اجتماعی است. توضیح آنکه جابه‌جایی بار اثبات دعوا

1. United Nation Convention Against Corruption (2003), Atr 34.

2. Peters, Anne (2019), Corruption as a Violation of International Human Rights, The European Journal of International Law Vol. 29 no. 4, Published by Oxford University Press, p.1255.

در نهایت به دنبال نیل به همان هدفی است که نهادن بار اثبات بر دوش مقام تعقیب در پی آن است؛ یعنی هر دو به عنوان سازوکارهای حقوقی در تلاشند تا تعادل بین منافع عمومی و آزادی‌های فردی در معقول‌ترین حالت ممکن حفظ گردد (Hamer, 2007, p.147). در این کشاکش رویه نظام‌های حقوقی به‌طور سنتی بر جایگاه والاتر اصل برائت مستقر بوده است؛ لذا برای جابه‌جایی بار اثبات دعوا، این منافع عمومی است که نیاز به اثبات دارد؛ لذا هر زمان که بنا باشد تعادل بین این دو مفهوم حقوقی با نقض اصل برائت به‌سوی صیانت از منافع عمومی سوق نماید، باید به قدر ضرورت و نه به شکلی بی‌ضابطه، اقدام به جابه‌جایی بار اثبات دعوی نمود.^۱

بی‌شک جرایم مربوط به فساد از جمله جرایمی هستند که ارتباط مستقیمی با نافع عمومی جامعه دارند که از جمله آن می‌توان به تأثیر فساد بر رشد اقتصادی کشور، اقتصاد غیررسمی، خدمات بخش عمومی، سرمایه‌گذاری، عملکرد بازار و فاصله طبقاتی اشاره نمود. مسئله‌ای که به‌صورت تجربی ثابت شده است و همواره در آمارهای نهادهای مختلف بین‌المللی مورد تأکید قرار می‌گیرد (خندان، ۱۳۹۵، ص ۲۰). اهمیت و ضرورت پاسداشت منافع عمومی جامعه ایجاب می‌کند در صورتی که این منافع توسط جرایم مرتبط با فساد مورد تهدید جدی قرار بگیرند، بار اثبات دعوی بر ذمه متهم گذاشته شود تا مبارزه جدی‌تری با جرایم مزبور صورت پذیرد.

از این‌روست که در هنگام انعقاد کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد، دولت‌های مذاکره‌کننده، جابه‌جایی بار اثبات دعوا را در قالب ماده ۲۰ کنوانسیون^۲ و تحت عنوان «داراشدن نامشروع»، در ارتباط با افزایش چشمگیر دارایی‌های مقامات عمومی که منافع عمومی جامعه را مورد مخاطره قرار می‌دهد، را پذیرفته و بر آنان تکلیف کرده‌اند مشروعیت منابع

1. ECHR, Janosevic v. Sweden (2004) 38 European Human Rights Reports E.H.R.R.473.

2. United Nation Convention on Fighting Against Corruption, 2003, Art20.

دارایی خویش را اثبات نمایند.

مسئله دیگری که قادر است جابه‌جایی بار اثبات دعوی درخصوص جرایم مختلف ازجمله جرایم مرتبط با فساد را توجیه نماید؛ اثر بازدارندگی حاصل از جابه‌جایی بار اثبات است. بازدارندگی عاملی منفرد اما مهم در راهبردهای مبارزه با فساد است؛ زیرا فساد حاصل یک رفتار آنی نیست و لذا سیاست‌های بازدارندگی بر آن تأثیر بسزایی دارند.

به‌طور کلی می‌توان گفت با عدم قطعیت در اعمال مجازات‌ها درخصوص یک جرم، آن جرم افزایش خواهد یافت. پیچیدگی مجازات مرتکبان جرایم مرتبط با فساد آن است که این جرم هرچند بدون قربانی نیست، اما برخلاف اکثر جرایم نمی‌توان قربانی آن را به‌آسانی شناسایی کرد، چراکه معمولاً اشخاص درگیر، خود به نحوی ذینفع محسوب می‌شوند و از محرمانه ماندن آن سود می‌برند؛ برای مثال در رابطه با جرم رشوه، دستیابی به ادله روشن راجع به پرداخت واقعی آن معمولاً بسیار مشکل‌ساز است و منجر به بی‌کیفر ماندن جرایم مربوط به آن می‌گردد؛ لذا از آنجاکه شیوه‌های سنتی گردآوری ادله غالباً به نتیجه قانع‌کننده‌ای منتهی نمی‌شوند، برای برقراری رویه‌های جدیدتر به‌منظور گردآوری ادله، وجود قوانین گسترده‌تری ضرورت دارد (لانگست، ۱۳۸۷، ص ۶۱۲). در این راستا نهادن بار اثبات دعوی برعهده متهم، می‌تواند به‌عنوان یکی از شیوه‌های نوین و کاربردی در این عرصه به‌کار آید؛ بدین معنا که جابه‌جایی مذکور نهایتاً منجر به افزایش هزینه ارتکاب جرم نسب به فایده آن گشته و نتیجتاً بازدارندگی در ارتکاب به جرایم فساد را افزایش می‌دهد.

تحلیل اقتصاد حقوقی نیز دریچه دیگری است که می‌تواند در جابه‌جایی بار اثبات دعوی در رابطه با جرایم مختلف مد نظر قرار گیرد. به‌خصوص در جرایم مرتبط با فساد که دستگاه قضایی درصدد آن است تا ضربه وارده بر دارایی‌های عمومی را جبران نماید؛ این نکته همواره بایست مد نظر قرار

استانداردهای حاکم بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به فساد در نظم تقنینی ج.ا.ا. ■

گیرد که چنین جابه‌جایی‌هایی چه نقشی در کاهش یا افزایش هزینه‌های عمومی دارند.

در تحلیل اقتصاد حقوقی یکی از دغدغه‌های محوری مقنن آن است که سازوکارهای نظام حقوقی را به نحوی طراحی نماید که فایده واکنش دستگاه قضایی بر هزینه‌های اقتصادی برآمده از آن غلبه نموده و عملکرد مذکور از این منظر توجیه‌پذیر باشد. روند اثبات در برخی از جرایم به علت ماهیت پیچیده آن جرم، هزینه‌های نامتناسبی را به مقام تعقیب تحمیل می‌کند. جرایم مربوط به فساد به علت سازوکارهای خاص خود، عموماً از این دسته‌اند. یکی از کارکردهای اقتصادی ادله در جهت درونی کردن هزینه‌ها، می‌تواند فروض قانونی و انتقال بار اثبات دعوی باشد (الماسی، ۱۳۹۱، ص ۱۸). جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به فساد، احتمال پیگیری جرم توسط حاکمیت را افزایش می‌دهد؛ زیرا مقام تعقیب دیگر نگران آن نیست که بودجه محدود تخصیص یافته به وی ممکن است کفاف هزینه‌های تحقیقات و بررسی‌های فنی مربوطه را ندهد؛ لذا می‌توان ادعا نمود که جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مربوط به فساد از این منظر نیز قابل توجیه است.

۱-۲. دلایل اختصاصی

در این بخش به تبیین آن دسته از مبانی پرداخته‌ایم که قابل تعمیم به جرایم دیگر نیستند و بر مبنای آن‌ها، نمی‌توان جابه‌جایی بار اثبات در مابقی جرایم را توجیه نمود. ویژگی خاص جرایم فساد، ویژگی‌های مرتکبان جرایم فساد و ویژگی‌های قربانیان جرایم مزبور در این قسمت از نوشتار مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

ویژگی خاص جرایم مربوط به فساد، در صدر ممیزه‌هایی است که بایست در توجیه جابه‌جایی بار اثبات دعوی در این جرایم مد نظر قرار گیرد. یکی از دلایل معکوس نمودن بار اثبات در جهان کنونی مربوط به ماهیت

جرایم و پیچیدگی‌های ارتکاب آنهاست. رشد و توسعه فناوری در کنار افزایش آسایش برای افراد، پیچیدگی‌هایی را در حوزه حقوق کیفری به‌خصوص در زمینه‌های کشف جرم و شناسایی مجرمان ایجاد نموده است و هرچند که امکانات پلیسی افزایش یافته‌اند، هم‌زمان مجرمان نیز راه‌های پیچیده‌ای را برای ارتکاب جرایم کشف می‌نمایند؛ لذا معکوس نمودن باراثبات دلیل برعهده بزه‌کاران یکی از راه‌کارهایی است که درخصوص جرایم پیچیده انجام می‌شود و می‌توان آن را را لازمه اصل احتیاط در شرایط پیشرفت فن‌آوری در دنیای معاصر دانست (رشیدی و دیگران، ۱۴۰۰، ص ۲۶۶).

پیچیدگی ارتکاب جرایم درخصوص جرمی مانند پولشویی باتوجه به ماهیت دوگانه آن به خوبی قابل توصیف است. این جرم در دهه‌های اخیر رشد فراوانی داشته و در بیشتر موارد نتیجه دیگر جرایم بوده و در عین حال می‌تواند خود، منشأ و مشوقی برای ارتکاب جرایمی همانند قاچاق مواد مخدر، اسلحه، قاچاق انسان، تروریسم، آدم‌ربایی و دیگر جرایم باشد؛ در نتیجه لطمات جبران‌ناپذیری به امنیت و اقتصاد کشورها و حتی جامعه بین‌المللی وارد نماید (جوادی و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۳۰).

دیگر ویژگی خاص جرایم مرتبط با آن است که در حال حاضر به یک پدیده بین‌المللی و ماهیت فراملی تبدیل شده‌اند؛ یعنی فعالیت‌هایی که اثرات مخرب آنها فراتر از محل وقوع جرم، کشور یا کشورهای ثالث را متأثر می‌سازند (Yagubali gizi & Gurban oglu, 2017, p.84). این مسئله گستردگی تأثیرات مخرب جرایم مربوط به فساد را نشان می‌دهد که جامعه بین‌المللی را درگیر و متضرر می‌سازند؛ لذا کشورها با انعقاد معاهدات بین‌المللی در پی همکاری با یکدیگر برای سرکوب و مقابله با جرایم مزبور بوده و با نهادن بار اثبات این جرایم بر ذمه متهم، در پی تعدیل پیچیدگی جرایم مزبور برآمده‌اند.

ویژگی خاص مرتکبان جرایم فساد، از دیگر وجوهی است که توجه به

آن می‌تواند تبیین‌کننده ضرورت بکارگیری نهاد جابه‌جایی بار اثبات دعوی باشد.

بر اساس مواد و روح حاکم بر کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با فساد و همین‌طور اسناد مختلف بین‌المللی، مشخص می‌شود مرتکبان فساد، مقامات عمومی (Public Officials) می‌باشند. به بیان دیگر، اشخاصی که در دایره تعریف مقام عمومی نگنجند، حتی در صورت ارتکاب رفتار مشابه در شرایطی همسان، تحت لوای جرم فساد قرار نخواهند گرفت. از جمله آنکه بند ۱ ماده ۸ کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با فساد، اشعار میدارد: «هر کشور عضو، به منظور مبارزه با فساد، طبق اصول اساسی نظام حقوقی خود، یکپارچگی، صداقت و مسئولیت را در بین مقامات دولتی خود ارتقاء خواهد داد» و بند ۲ همین ماده بیان می‌دارد: «هر کشور عضو، به‌ویژه تلاش خواهد نمود تا در چهارچوب نظام حقوقی و سازمانی خود مقررات یا استانداردهای رفتاری را جهت اجراء صحیح، آبرومندانه و مناسب عملکردهای دولتی به کار برد». در مارس ۲۰۰۷، بانک جهانی، استراتژی بهبود مدیریت عمومی و مبارزه با فساد را تصویب و به مبارزه با فساد در بخش دولتی تأکید نمود (Yagubali gizi & Gurban oglu, 2017, p.92). کنوانسیون مریدا در تعریف مقام عمومی آورده است: «هر فردی که عهده‌دار سمتی قضایی، تقنینی، اجرایی یا اداری، به صورت دائم یا موقت، انتصابی یا انتخابی، با دریافت دستمزد یا بدون آن، باشد، صرف نظر از جایگاه وی در سلسله مراتب مربوطه مقام عمومی تلقی می‌گردد». این تعریف شکل سنتی از مقام دولتی را ارائه می‌دهد که بر اساس رابطه سازمانی فرد با نهاد قرار دارد (امیری و ملاکریمی، ۱۴۰۰، ص ۱۳۹۹). در ادامه کنوانسیون مریدا همانند OECD، تعریفی کاربردی از مقامات دولتی ارائه می‌کند و علاوه بر فساد مقامات دولتی خارجی، مقامات دولتی داخلی و مقامات سازمان‌های بین‌المللی عمومی، کارمندان کار برای یک آژانس دولتی یا شرکت عمومی،

یا نهادهی که خدمات عمومی ارائه می‌کند را مقامات دولتی در راستای اهداف UNCAC محسوب می‌نماید. شایان ذکر است ازجمله مصادیق فساد که تقریباً در تمامی معاهدات بین‌المللی مبارزه با فساد مشترک است، رشوه‌دادن به مقام خارجی است. در کنوانسیون مریدا در رابطه با رشوه تأکید بر پذیرش رشوه و گیرنده آن است که عمدتاً مقامات عمومی می‌باشند، تا پیشنهاددهنده که ممکن است هر فرد یا نهادهی ازجمله نهادهای خصوصی باشد. دلیل عمده‌ای که در جرایم مرتبط با فساد مقامات عمومی، بار اثبات دعوا عکس می‌گردد آن است که امکان تعیین ذی‌نفع مشخص برای جرم وجود ندارد؛ بر خلاف جرایم خصوصی که بزه‌دیده مشخص است و قادر است راساً به احقاق حقوق خود پردازد.

قربانیان جرایم فساد نیز قابل مقایسه با سایر جرایم نیستند. برخی از جرایم مانند رشا و ارتشا بعضاً به‌عنوان جرایم بدون قربانی (Victimless Crime) انگاشته می‌شوند. در این موارد جرایم فساد توافقی (Conventional Corruption) انگاشته می‌شوند، بدین دلیل که هم راشی و هم مرتشی از این جرایم سود می‌برند. اما همین جرایم نیز درانتها به سرمایه‌های ملی خسارت وارد می‌نمایند و اعتماد عمومی را خدشه‌دار می‌نمایند.

برای تبیین ماهیت قربانیان اصلی جرایم مرتبط با فساد، می‌توان به آیین‌نامه رفتار (Code of Conduct) بین‌المللی سازمان ملل اشاره نمود. آیین‌نامه مزبور، به صراحت بیان می‌دارد مناصب عمومی به آن نحوی که در قوانین ملی تعریف شده‌اند، یک جایگاه اعتماد است و متضمن وظیفه‌ای برای رفتار در راستای منافع عمومی است. همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، کنوانسیون‌های مرتبط با فساد به فساد مقامات عمومی می‌پردازند. به‌واقع فساد از هرنوع آن، وفاداری نهایی مقامات دولتی در راستای منافع عمومی کشورشان را مخدوش می‌سازد. به‌واقع ویژگی خاص تمامی جرایم مربوط به فساد، آن است که اعتماد عمومی در سطح کشورها و روابط بین‌المللی را نشانه

رفته، وجهی از سوء استفاده از مردم توسط دولت و نیروهای دولتی، صرف نظر از آنکه چه کسی در نهایت سود می‌برد، اتفاق افتاده، در نهایت آرامش و اعتماد جامعه مدنی مخدوش می‌گردد. به‌واقع، یکی از مهم‌ترین وجوه جرایم مرتبط با فساد آن است که ارزش‌ها و عناصر کلیدی حاکمیت مطلوب را تضعیف می‌نمایند. برنامه توسعه ملل متحد (UNDP)، شاخص‌های حاکمیت مطلوب را در ۸ مؤلفه مشارکت مردم، شفافیت، پاسخ‌گویی، عدم تبعیض، کارآمدی و مؤثر بودن، حاکمیت قانون، مسئولیت‌پذیری و اجماع محوری معرفی می‌نماید (Gisselguist, 2012, p.15). ازجمله جرایمی که از مهم‌ترین مصادیق فساد می‌باشد و عناصر حاکمیت مطلوب را تضعیف می‌نماید، پولشویی است. پولشویی به معنای مشروعیت بخشیدن به عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی، با حفظ ارزش دارایی‌های بدست آمده و تبدیل پول «کثیف» به پول «پاک» است. طبیعتاً پولشویی نمی‌تواند در فضای باز و آشکار صورت پذیرد و گاهی اوقات به ابزارهای پیچیده‌ای برای پنهان کردن منشأ واقعی دارایی‌ها نیاز دارد؛ لذا شفافیت را که در دسترس بودن عمومی اطلاعات و بررسی دقیق تصمیمات مقامات عمومی است (Vian, 2020, p.2) تضعیف می‌نماید.

رشا و ارتشا از دیگر مصادیق فساد، موجب تبعیض و عدم کارآمدی دولت گشته و اختلاس، موجب نقض حاکمیت قانون می‌گردد؛ بنابراین سخن‌گزافی نیست که بگوئیم قربانی اصلی فساد، اعتماد عمومی جامعه مدنی در سطح کشورها و فراتر از آن در سطح بین‌المللی و همچنین مهم‌ترین ارزش‌های حاکم بر جامعه جهانی است که به نسبت قربانی خصوصی از اهمیت بالاتری برخوردارند و عکس‌نمودن بار اثبات دعوا، نمایانگر توجه به اهمیت قربانیان اصلی جرایم مرتبط با فساد می‌باشد.

۲. حدود تعارض جابه‌جایی بار اثبات دعوی با دیگر اصول و قواعد حقوقی

به‌رغم توضیحات و ادله‌هایی که در بخش پیشین در باب ضرورت جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم فساد مطرح گردید، نفس جابه‌جایی مذکور چون خلاف اصول حقوقی عمومی است، باید با دقت کافی و در حدود ضرورت اعمال گردد. در همین راستا در این بخش به تبیین حدود و ثغور حاکم بر جابه‌جایی بار اثبات پرداخته و نکاتی که لازم است در این باب مد نظر باشد را مورد مذاقه قرار داده‌ایم. رابطه جابه‌جایی بار اثبات دعوی با آستانه (Threshold) اثبات اولین مسئله‌ای است که باید در این باره تبیین گردد زیرا در بسیاری از موارد کاهش آستانه اثبات دعوی به غلط جابه‌جایی اثبات بار دعوی انگاشته می‌شود.

در مسئولیت مدنی (Liability)، گاه به‌علت نفعی که عامل بروز خسارت از فعل زیانبار خود برده و خسارتی که به دیگری تحمیل شده قانون‌گذار از عنصر تقصیر صرف‌نظر می‌کند و مسئولیت منتفع را مفروض می‌گیرد. موضوع اساسی برای اثبات در این میان، عامل خسارت و انتساب فعل زیانبار به مرتکب است. در هنگام اتخاذ چنین سیاستی در عرصه تقنین، قانون‌گذار می‌کوشد تا بین منفعتی که اجتماع از فعل مذکور می‌برد و مسئولیتی که قانون بر فاعل بدون تقصیر آن فعل بار می‌کند، به نحوی تعادل ایجاد نماید تا فاعل مذکور به‌علت الزام به جبران خسارت بدون تقصیر، از فعلی که برای اجتماع سودمند است، صرف‌نظر ننماید. محور اساسی در برقراری این تعادل، تعیین آستانه‌ای معقول برای اثبات است (Kaplow, 2011, p.14). در هنگام تحمیل مسئولیت کیفری به اشخاص، لزوم دقت نظر در تعیین آستانه مذکور بیشتر احساس می‌گردد؛ زیرا عواقب تعیین آستانه در این موارد امری بیش از جبران خسارت بوده و به حوزه اعمال مجازات تسری می‌یابد (Kaplow, 2011, p.15)؛ لذا قانون‌گذار درمورد

اثبات مسئولیت کیفری در هنگام تسهیل و پایین آوردن آستانه اثبات دعوی بایست در مقام صیانت از منفعت اجتماعی مهم‌تری نسبت به موارد مشابه در مسئولیت مدنی باشد. به نظر می‌رسد موضوع مبارزه با فساد می‌تواند زمینه توجیهی مناسبی در این باب فراهم آورد. اگرچه برای تضمین عدم تخطی از قواعد حقوقی در این باره، تنها به این توجیه بسنده نشده و آستانه‌ای حداقلی در بسیاری از موارد برای اثبات در نظر گرفته شده است. در ماده ۲۰ کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد در باب داراشدن نامشروع، آستانه اثبات از دلایل به امارات کاهش یافته است؛ بدین معنا که اگر چه بار اثبات مشروع بودن منبع دارایی توسط دلایل بر عهده متهم نهاده شده است، اما کماکان این مقام تعقیب است که بایست «افزایش چشمگیر دارایی» (Significant Increase in Assets) و «عدم وجود توجیه معقول» (Lack of Reasonable Justification) برای این افزایش را به اثبات برساند. به نظر می‌رسد که با این روش از کاهش نامعقول و دلبخواهی آستانه اثبات تا حد تهی شدن آن از معنای وجودی‌اش ممانعت به عمل خواهد آمد.

حق بر تساوی سلاح‌ها، مورد دیگری است که بایست در هنگام جابه‌جایی بار اثبات دعوی توجه ویژه‌ای به آن مبذول داشت. جابه‌جایی بار اثبات دعوی به عنوان یک سلاح آیین دادرسی کیفری تنها در صورتی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد که ناقض اجزای حق بر دادرسی منصفانه نباشد؛ زیرا فلسفه وجودی پدید آمدن چنین سازوکاری اساساً از بین بردن فاصله موجود در جرایم پیچیده اقتصادی بین ابزارهای به کار رفته توسط مجرمین و ابزارهای تعقیب جرم در اختیار مقام تعقیب است و قصد آن هرگز اعطای مزیتی بی دلیل به مقام تعقیب نیست. یکی از اجزای ضروری حق بر دادرسی عادلانه (The Right to Fair Trail or The Right To Fair Hearing)، اصل تساوی سلاح‌ها بین طرفین دادرسی است؛ بدین معنا که طرفین از جایگاهی برابر و موقعیتی یکسان در طول روند رسیدگی به

پرونده برخوردار خواهند بود.^۱ این اصل تضمین می‌نماید که خواننده دعوی در مقام دفاع از خویشتن از فرصت معقولی برخوردار بوده و بدون تضمینات لازم در برابر مقام عمومی تعقیب که از پشتوانه حاکمیتی بهره‌مند می‌باشد، رها نگردیده است. تساوی سلاح‌ها مشتمل بر حق دسترسی به فرصت و تسهیلات کافی جهت تدارک دفاعیات ازجمله امکان دسترسی به مدارک مورد استناد مقام تعقیب نیز خواهد بود.

در نگاه نخست به نظر می‌رسد جابه‌جایی بار اثبات دعوی باعث از میان رفتن تعادلی می‌شود که اصل تساوی سلاح‌ها در تکاپوی برقراری و حفظ آن است، اما توجه به این نکته لازم است که ماهیت برخی از جرایم و مرتکبان احتمالی آن‌ها، گاه به نحوی است که مقام تعقیب را در کشف حقیقت در موضع ضعف قرار می‌دهد. جرایم اقتصادی را می‌توان مصداق مهمی از این تعبیر دانست؛ زیرا عمده مرتکبان آن را اشخاص صاحب‌نفوذی تشکیل می‌دهند که توانایی آن را دارند تا به نحوی مانع اجرای عدالت قضایی علیه خویشتن گردند (شریفی، ۱۳۹۶، ص ۸۰). به همین دلیل کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد، ماده ۲۵ خود را به جرایم علیه عدالت اختصاص داده و کوشیده است با این تدبیر از اعمال نفوذ اصحاب قدرت برای ایجاد مانع در روند رسیدگی عادلانه قضایی جلوگیری نماید.

نتیجه آنکه به نظر می‌رسد در جرایم مربوط به فساد اقتصادی، نه تنها حمایت از متهم در برابر اقتدارات و اختیارات مقام تعقیب موضوعیت کمتری دارد؛ بلکه گاه لازم است همانند کنوانسیون مبارزه با فساد، از روند رسیدگی عادلانه در برابر اعمال نفوذ متهم صیانت نمود. در چنین جایی عدول از اصل تساوی سلاح‌ها با جابه‌جایی بار اثبات دعوی موجه به نظر می‌رسد و نمی‌توان آن را مخل دادرسی منصفانه دانست.

1. European Court Judgment in the Case of Offer and Hop finger, No. 524/59 and 617/59, Dec 19.12.60.

۳. جابه‌جایی بار اثبات دعوا در جرایم مربوط به فساد در نظام تقنینی ایران

پس از بیان ادله عمومی و اختصاصی درخصوص جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم مرتبط با فساد و بررسی حدود تعارض جابه‌جایی بار اثبات دعوی با دیگر اصول و قواعد حقوقی، نهادن بار اثبات دعوی بر ذمه متهم در نظام تقنینی ایران مورد تدقیق و مطالعه قرار خواهد گرفت.

منظور از معکوس شدن بار اثبات دعوا در حقوق ایران، مواردی است که دادستان بر اساس اصول کلی، تمامی عناصری که جرم را تشکیل می‌دهد اثبات می‌نماید، لکن در برخی از قوانین به صراحت یا به تلویح بار اثبات جرم بر عهده متهم گذاشته شده است. از جمله می‌توان به ماده ۴۹۹ قانون مجازات اسلامی^۱ اشاره نمود. در این موارد قانون‌گذار اغلب از عبارت «متهم خلاف آن را اثبات کند»، یا «مگر آنکه خلافش ثابت شود»، استفاده می‌کند. با این حال ممکن است از این عبارات استفاده نشود و تلویحا از مفهوم متن قانون، معکوس شدن بار اثبات استفاده شود. همچنین بنا بر تفسیر برخی حقوق‌دانان، اصل ۴۹ قانون اساسی^۲ را نیز می‌توان از مصادیق جابه‌جایی بار اثبات دعوی در نظر گرفت. شاهد این مدعا قانون الحاق برخی از مواد به قانون اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی می‌باشد که در ماده ۲۲ خود به صراحت سازوکاری را جهت اثبات مشروعیت دارایی‌های توقیف شده توسط مقام قضایی به عهده خواهان دعوی قرار داده است.

اصل ۴۹ قانون اساسی در ارتباط با ثروت‌های نامشروع است که دولت موظف است آنها را گرفته، به صاحبان حق بازگرداند. در راستای اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی نخستین بار طرح اعاده اموال نامشروع و اجرای اصل

۱. «هر کس در یکی از دسته‌ها یا جمعیت‌ها یا شعب جمعیت‌های مذکور در ماده ۴۹۸ عضویت یابد به سه ماه تا پنج سال حبس محکوم می‌گردد مگر اینکه ثابت شود از اهداف آن بی‌اطلاع بوده است».

۲. «دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوء استفاده از موقوفات، سوء استفاده از مقاطعه کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او، به بیت‌المال بدهد».

چهل و مهم قانون اساسی در سال ۱۳۶۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و دادگاه‌های ویژه‌ای تأسیس شدند. احکام شعب این دادگاه‌ها در قالب سه دسته کلی: «۱- احکام مصادره، ۲- احکام تملیکی و ۳- احکام ناظر بر تعلق خمس و حق سرپرستی» صادر می‌شوند.

ماده ۳ الحاق برخی از مواد به قانون اجرای اصل چهل و مهم قانون اساسی مصوب سال ۱۳۹۸،^۱ اموال نامشروع را هرگونه اموالی که از طریق جرم یا سوء استفاده از موقعیت برخلاف حق تحصیل شده باشد تعریف می‌نماید و تبصره ۱، ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی،^۲ بار اثبات دعوی درخصوص تحصیل اموال و معاملاتی که با ظن نزدیک به علم، ناصحیح انجام شده‌اند را بر ذمه متصرف قرار می‌دهد. این مسئله بدان معنی است که مسئولیت اثبات عدم تحصیل اموال از طریق رفتار مجرمانه یا غیرقانونی یا سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی یا اطلاعات ناشی از جایگاه و اعمال نفوذ برخلاف حق، بر شمرده در ماده ۳ طرح اجرای اصل چهل و مهم قانون اساسی برعهده متهم می‌باشد.

مصادق بارز دیگر از پذیرش جابه‌جایی بار اثبات دعوی در نظام حقوقی ایران را می‌توان در قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۷ یافت. این قانون سعی در انطباق نظام حقوقی ایران با توصیه‌نامه‌های گروه ویژه اقدام مالی داشته است و در ماده ۲،^۳ پولشویی را هرگونه اقدام جهت پنهان‌نمودن یا از میان بردن منشأ تحصیل مال نامشروع تعریف نموده است.

۱. «اموال نامشروع، اموالی است که از طریق رفتار مجرمانه یا غیرقانونی یا سوء استفاده از مقام و موقعیت شغلی یا اطلاعات ناشی از جایگاه و اعمال نفوذ برخلاف حق تحصیل شده باشد».

۲. «هرگاه ظن نزدیک به علم به عدم صحت معاملات و تحصیل اموال وجود داشته باشد، مانند آنکه نوعاً و با توجه به شرایط امکان تحصیل آن وجود نداشته باشد، مسئولیت اثبات صحت آنها برعهده متصرف است».

۳. «الف. تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از جرایم با علم به منشأ مجرمانه آن ب. تبدیل یا مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان کردن منشأ مجرمانه آن با علم به اینکه به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم به‌دست آمده، یا کمک به مرتکب جرم منشأ به نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نشود. ج. پنهان یا کتمان کردن منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد».

بر اساس طرق و مراحل پیچیده‌ای که تطهیرکنندگان پول طی می‌کنند، اگر صرفاً درصدد اثبات جرایمی باشیم که منشأ غیرمشروع منافع به صرافت روشن گردد، در اغلب موارد به بن‌بست خواهیم رسید؛ ازاین‌رو تدوین کنندگان معاهدات بین‌المللی سعی کرده‌اند در این موارد بار اثبات را بر گردن متهم بگذارند یعنی به دولت‌های عضو پیشنهاد گردیده است که اگر با اصول حقوق داخلی خویش منطبق بدانند، متهم را ملزم به اثبات منشأ قانونی درآمدهای خود نمایند (جوادی و دیگران، ۱۳۹۸، ص ۳۵).

در قوانین پراکنده دیگری نیز شمایی کلی از توجه قانون‌گذار به جابه‌جایی بار اثبات دعوی را می‌توان یافت. طبق ماده ۵ قانون مجازات مرتکبان قاپاق، مصوب ۱۳۱۲^۱، مفروض گشته است که هرگاه مال موضوع این ماده در تصرف حامل آن یافت شود، وی صاحب آن کالا است و برعهده وی است که خلاف آن را ثابت نماید. همان‌گونه که از منطوق این ماده مشخص است، بار اثبات برعهده حامل به‌عنوان متهم است.

به‌رغم قوانینی که ذکر آن رفت و طی آنها جابه‌جایی بار اثبات دعوی در قوانین ایران مد نظر بوده است، اساساً به‌نظر می‌رسد با توجه به جایگاه فقهی و حقوقی اصل برائت در قوانین موضوعه ایران، قانون‌گذار ایرانی هیچ‌گاه نتوانسته است به‌صورتی بنیادین نسبت خود را با جابه‌جایی بار اثبات دعوی در حقوق کیفری مشخص نماید. کما اینکه برخی از قوانین مانند قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۷ نهایتاً با تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام به قانون تبدیل شد و طرح قانون اجرای بخشی از اصل ۴۹ قانون اساسی و اعاده اموال نامشروع نیز برای پرهیز از ایرادات فقهی احتمالی شورای نگهبان، از تصریح به جابه‌جایی بار اثبات دعوی اجتناب نموده و موضوع را به قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی

۱. «هرگاه مال موضوع درآمد دولت و یا ممنوع‌الصدور و یا ممنوع‌الورود به توسط مکاری و یا وسایل دیگری حمل شود و حامل نتواند ارسال‌کننده و یا صاحب اصلی آن را تعیین و اثبات نماید علاوه بر ضبط مال و در صورت نبودن مال رد بهاء آن، باید شخصا از عهده پرداخت جریمه مقرر در قانون برآید».

ارجاع می‌دهد.

نکته قابل توجه در توجیه فقهی پذیرش جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم فساد آن است که در موارد مربوطه، قانون‌گذار عمدتاً بر مبنای وجود یک «اماره» به جابه‌جایی بار اثبات دعوی رای داده است و اراده‌ای بر خدشه وارد کردن بر اصل برائت نداشته است زیرا از چه از منظر فقه و چه از منظر حقوق «اماره بر اصل مقدم است».

نتیجه

برخی از ابزارهای کلاسیک حقوق کیفری، پاسخ‌گوی نیازهای سیاست‌های نوین کیفری نیستند. پیچیدگی روزافزون سازوکارهای مبادلات مالی، بودجه‌ریزی و کارپردازی‌های عمومی باعث شده‌اند مرتکبان جرایم در این حوزه، به انحاء مختلف و متغیر دست به ارتکاب چنین جرایمی بزنند. براین مبنا تحمیل اثبات بار دعوی بر مدعی‌العموم، گاه از توان تخصصی و مالی این نهاد قضایی خارج است. توجیهات عمومی مانند نسبت میان جرایم فساد و نقض حقوق بشر، منافع مترتب بر ضرورت جابه‌جایی بار اثبات، عملکرد بازدارنده جابه‌جایی جرایم فساد و تحلیل اقتصاد حقوقی این نوع از جابه‌جایی و توجیهات تخصصی مرتبط با ویژگی‌های خاص جرم، مرتکب جرم و قربانی جرم در جرایم مربوط به فساد همگی مؤید این نکته‌اند که لازم است جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم فساد در سیاست‌های کیفری نوین مورد توجه جدی مقنن قرار گیرد.

در بخش اول این نوشتار به بررسی مبانی نظری توجیه‌کننده جابه‌جایی بار اثبات دعوی در دو سطح دلایل عمومی و دلایل اختصاصی پرداختیم. در صدر این دلایل بایست به قابلیت در نظر گرفتن جرایم فساد به عنوان عامل نقض حقوق بشر اشاره نمود. مورد دیگری که در بطن دلایل عمومی توجیه‌کننده جابه‌جایی بار اثبات دعوی قرار دارد، جابه‌جایی به عنوان

استثنا و در راستای منفعت اجتماعی است. فایده دیگری که بر جابه‌جایی بار اثبات دعوی بر ذمه متهم، مترتب است و می‌توان آن را از دلایل موجهه این جابه‌جایی به شمار آورد، اثر بازدارندگی حاصل از جابه‌جایی بار اثبات است. تحلیل اقتصاد حقوقی نیز دریچه دیگری است که می‌تواند در جابه‌جایی بار اثبات دعوی مد نظر قرار گیرد؛ به‌خصوص در جرایم مرتبط با فساد که دستگاه قضایی درصدد آن است تا ضربه وارده بر دارایی‌های عمومی را جبران نماید؛ این نکته همواره باید مد نظر قرار گیرد که چنین جابه‌جایی‌هایی چه نقشی در کاهش یا افزایش هزینه‌های عمومی دارند. در باب دلایل اختصاصی نیز ویژگی خاص جرایم مربوط به فساد، ویژگی خاص مرتکبان جرایم فساد، از دیگر وجوهی است که توجه به آن می‌تواند تبیین‌کننده ضرورت بکارگیری نهاد جابه‌جایی بار اثبات دعوی باشد. به علاوه قربانیان جرایم فساد نیز قابل مقایسه با سایر جرایم نیستند. برخی از جرایم مانند رشا و ارتشا بعضاً به‌عنوان جرایم بدون قربانی انگاشته می‌شوند. در این موارد جرایم فساد توافقی انگاشته می‌شوند، بدین دلیل که هم راشی و هم مرتشی از این جرایم سود می‌برند، هرچند همین جرایم نیز درانتها به سرمایه‌های ملی خسارت وارد می‌نمایند و همچنین اعتماد عمومی را نیز خدشه‌دار می‌نمایند.

در ادامه حدود تعارض جابه‌جایی بار اثبات دعوی با برخی از ملازمات کلی حقوقی ازجمله لزوم تفکیک بین جابه‌جایی و آستانه اثبات دعوی و همچنین لزوم عدم خدشه بر حق بر تساوی سلاح‌ها مد نظر قرار گرفت. مواردی که بجاست قانون‌گذار ایرانی نیز در هنگام تقنین در باب جابه‌جایی بار اثبات دعوی مد نظر قرار دهد.

در بخش انتهایی این نوشتار به بررسی نظام تقنینی جمهوری اسلامی ایران در جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم فساد پرداختیم. دو مصداق اصلی از این رویکرد را در نظام حقوقی کشور، می‌توان در قانون اصلاح قانون

مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۹۷ و همچنین قانون الحاق برخی از مواد به قانون اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی مصوب ۱۳۹۸ مشاهده نمود. هر دو قانون مذکور از قوانین اخیرالتصویب در نظم تقنینی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شوند و در توجیه اصل جابه‌جایی بار اثبات دعوی مشکلاتی را داشته‌اند. قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی در نهایت با تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام به نظام حقوقی ایران وارد شد و قانون الحاق برخی از مواد به قانون اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی نیز جهت پرهیز از ایرادات شورای نگهبان، در هنگام ارائه طرح، جابه‌جایی بار اثبات دعوی را به قانون مبارزه با پولشویی ارجاع داده بود.

همچنین توجیه فقهی جابه‌جایی بار اثبات دعوی در جرایم فساد آن است که قانون‌گذار عمدتاً بر مبنای وجود یک «اماره» به جابه‌جایی بار اثبات دعوی رای داده است و روشن است که چه از منظر فقه و چه از منظر حقوق «اماره بر اصل مقدم است».

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله هیچ‌گونه حامی مالی ندارد.

سهم نویسندگان در پژوهش

تمام نویسندگان در طراحی، اجرا و نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند و محتوای نهایی مقاله را تأیید می‌کنند.

تضاد منافع

نویسندگان تصریح می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافی در ارتباط با این مقاله وجود ندارد.

منابع

- الماسی، نجادعلی؛ «تحلیل اقتصادی ادله اثبات دعوی مدنی»، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهیدبهبشتی؛ ش ۶۰، زمستان ۱۳۹۱، ص ۹-۴۰.
- امیری، صالح و امید ملاکریمی؛ «چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در جرم‌انگاری عنوان داراشدن نامشروع مندرج در کنوانسیون مبارزه با فساد سازمان ملل متحد»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی؛ ش ۴، زمستان ۱۴۰۰، ص ۱۳۹۵-۱۴۱۶.
- جوادی، فاطمه، سیدمهدی صالحی و سیدمهدی قریشی؛ «واکاوی مبانی فقهی اماره مجرمیت در جرم پولشویی»، فقه و مبانی حقوق اسلامی؛ ش ۱، شهریور ۱۳۹۸، ص ۲۹-۴۸.
- خندان، عباس؛ «فساد سیاسی و اداری: تأثیرات متقابل و نقش عوامل اجتماعی»، فصلنامه اقتصاد مقداری؛ ش ۴، زمستان ۱۳۹۵، ص ۱۹-۴۴.
- رشیدی، جاسم، باقر شاملو و علیرضا سایبانی؛ «مفاهیم و مبانی معکوس کردن اثبات دلیل در جرم پولشویی با رویکرد دینی»، فصلنامه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت؛ ش ۲، مرداد ۱۴۰۰، ص ۲۵۸-۲۶۹.
- شریفی، عبدالحمید و مهدی شیدائیان؛ «الزامات تساوی سلاح‌ها در رفتار دادستان و متهم؛ با نگاهی به جرایم اقتصادی»، فصلنامه علوم اجتماعی (ویژه‌نامه پیشگیری از جرم و حقوق)؛ زمستان ۱۳۹۶، ص ۱۴۹-۱۸۱.
- لانگست، پیتر؛ برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد؛ ترجمه امیرحسین جلالی فراهانی و حمید بهره‌مند بیگ‌نظر؛ تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- A/HRC/RES, (2015) 29/11/The negative impact of corruption on the enjoyment of human rights.
- Hamer ,David” (2007) the Presumption of Innocence and Reverse Burden :A Balancing Act”, *the Cambridge Law Journal*, Volume 66 (1), pp.142-171.
- Gisselquist ,R .M ,(2012) .*Good Governance as a Concept ,and Why This Matters for Development Policy*, WIDER Working Paper. Helsinki: UNU-WIDER.
- Ramasastry ,Anita” (2015) ,Is There a Right to Be Free from Corruption “? *University of California ,Davis*, Vol. 49. pp.703-739.
- Peters ,Anne“(2019) Corruption as a Violation of International Human Rights,“ *The European Journal of International Law* Vol. 29 no. 4, Published by Oxford University Press, pp.1251-1287.
- Kaplow ,Louis” (2011) Burden of Proof ,“*Harward Law Scholl , Cambridge*, pp.1-94.
- Lewis ,Margaret .K” (2012) Presuming Innocence ,or Corruption ,in China” *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, No. 2, pp 287- 291.
- Vian ,Taryn (2020) *Anti-corruption ,transparency and accountability in health: concepts ,frameworks and approaches*, Global Health Action, available at <https://>

- doi.org/10.1080/16549716.2019.1694744
- Spalding, Andrew. B (2014). "Corruption, Corporations and the New Human Right", *91 Washington University Law Review (WULR)*. pp.1364-1428
- Yagubali gizi, MammadovaVafa, Gurban oglu, Mammadov Vugar (2017). "International legal framework of fight against corruption", *JURIDICAL SCIENCES AND EDUCATION*. 2017 no. 53. pp.80-98.
- Zachariadou ,Nikoleta ,Papadopoulou ,Triantafyllia) Lina" .(2017) (European Human Rights Law Essay on" The Right to a Fair Trial ,"*ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI FACULTY OF LAW*. pp.1-16.
- Equality before the courts and the right to a fair and public hearing by an independent court established by law) Art ,(14 .Para .(1984) .7 CCPR General Comment No.13 .
- The Universal Declaration of Human Rights) UDHR ,(General Assembly resolution 217a.1948 ,
- Janosevic v .Sweden ,*European Human Rights Reports* E. H. R. R. 473, 2004.
- ,the Negative Impact of Corruption on the Enjoyment of Human Rights ,Human Rights Council Res.2005 ,29/11 .
- HUMAN RIGHTS AND THE FIGHT AGAINST IMPUNITY AND CORRUPTION ,IACHR ,September 12 RESOLUTION.2017 ,1/17
- Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health) Report on Health,(UN Doc .GA ,72/137 para.2017 ,4
- Progress Report Submitted by the Special Rapporteur ,UN Human Rights Commission ,UN Doc .E/CN /4 .Sub ,2/2005/18 .para.2005 ,41 .
- The Confiscation of Proceeds of Trafficking of Narcotic Drugs and Substances Law, .(1992)
- United Nations Convention against Illicit Traffics of Narcotic Drugs and Psychotropic Substance.1998 ,
- United Nations Convention Against Transnational organized Crime.2001 ,

Reference

- Almasi, Nejad-Ali, "Economic Analysis of Evidence in Civil Proceedings," *Journal of Legal Research, Shahid Beheshti University*, No. 60, Winter 2012, pp. 9-40 [In Persian].
- Amiri, Saleh and Omid Molakarimi, "Challenges of the Islamic Republic of Iran

in the Criminalization of Illicit Enrichment under the UN Convention Against Corruption,” *Journal of Public Law Studies*, No. 4, Winter 2021, pp. 1395-1416 [In Persian].

Javadi, Fatemeh, Seyed Mahdi Salehi, and Seyed Mahdi Qoreishi, “Analysis of Jurisprudential Foundations of the Presumption of Guilt in Money Laundering Crimes,” *Jurisprudence and Foundations of Islamic Law*, No. 1, September 2019, pp. 29-48 [In Persian].

Khandan, Abbas, “Political and Administrative Corruption: Mutual Impacts and the Role of Social Factors,” *Quantitative Economics Quarterly*, No. 4, Winter 2016, pp. 19-44 [In Persian].

Rashidi, Jasem, Bagher Shamloo, and Alireza Sayebani, “Concepts and Foundations of Reverse Burden of Proof in Money Laundering Crimes with a Religious Approach,” *Islamic Lifestyle Quarterly with a Focus on Health*, No. 2, August 2021, pp. 258-269 [In Persian].

Sharifi, Abdolhamid and Mahdi Sheidaieian, “Requirements of Equality of Arms in the Conduct of Prosecutor and Defendant; With a Look at Economic Crimes,” *Journal of Social Sciences (Special Issue on Crime Prevention and Law)*, Winter 2017, pp. 149-181 [In Persian].

Langseth, Peter, *Global Anti-Corruption Programs*, Translated by Amir Hossein Jalali Farahani and Hamid Bahremand Big Nazar, Tehran: Islamic Parliament Research Center, 2008 [In Persian].

A/HRC/RES/29/11 (2015), The negative impact of corruption on the enjoyment of human rights.

Hamer, David (2007), “The Presumption of Innocence and Reverse Burden: A Balancing Act”, *The Cambridge Law Journal*, Volume 66 (1), pp. 142-171.

Gisselquist, R. M. (2012), *Good Governance as a Concept, and Why This Matters for Development Policy*, WIDER Working Paper. Helsinki: UNU-WIDER.

Ramasasthy, Anita (2015), “Is There a Right to Be Free from Corruption?”, *University of California, Davis*, Vol. 49, pp. 703-739.

Peters, Anne (2019), “Corruption as a Violation of International Human Rights”, *The European Journal of International Law*, Vol. 29, No. 4, Published by Oxford University Press, pp. 1251-1287.

Kaplow, Louis (2011), “Burden of Proof”, *Harvard Law School*, Cambridge, pp. 1-94.

Lewis, Margaret K. (2012), “Presuming Innocence, or Corruption, in China”, *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 50, No. 2, pp. 287-291.

Vian, Taryn (2020), “Anti-corruption, transparency and accountability in health:

- concepts, frameworks and approaches”, *Global Health Action*, available at <https://doi.org/10.1080/16549716.2019.1694744>.
- Spalding, Andrew B. (2014), “Corruption, Corporations and the New Human Right”, *Washington University Law Review (WULR)*, Vol. 91, pp. 1364-1428.
- Yagubali gizi, Mammadova Vafa, Gurban oglu, Mammadov Vugar (2017), “International legal framework of fight against corruption”, *Juridical Sciences and Education*, No. 53, pp. 80-98.
- Zachariadou, Nikoleta, Papadopoulou, Triantafyllia (Lina) (2017), “European Human Rights Law Essay on ‘The Right to a Fair Trial’”, *Aristotle University of Thessaloniki Faculty of Law*, pp. 1-16.
- Equality before the courts and the right to a fair and public hearing by an independent court established by law (Art. 14), Para 7. (1984), *CCPR General Comment No. 13*.
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR)*, General Assembly resolution 217 a, 1948.
- Janosevic v. Sweden, *European Human Rights Reports*, E.H.R.R. 473, 2004.
- The Negative Impact of Corruption on the Enjoyment of Human Rights, *Human Rights Council Res. 29/11*, 2005.
- Human Rights and the Fight Against Impunity and Corruption*, IACHR, September 12 Resolution 1/17, 2017.
- Report of the Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health (Report on Health), *UN Doc. GA 72/137*, para 4, 2017.
- Progress Report Submitted by the Special Rapporteur, UN Human Rights Commission, *UN Doc. E/CN. 4/Sub. 2/2005/18*, para. 41, 2005.
- The Confiscation of Proceeds of Trafficking of Narcotic Drugs and Substances Law*, (1992).
- United Nations Convention against Illicit Traffics of Narcotic Drugs and Psychotropic Substance*, 1998.
- United Nations Convention Against Transnational Organized Crime*, 2001.